

*Ekonomiska, sociala
och kulturella rättigheter*

X. Kvinnor och rätten till mark

**FONDEN FÖR
MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER**

Förord

Knappast någon egendom har sådan betydelse för individer och grupper som ett stycke mark. Det kan vara en plats att bo på, en källa till försörjning, en ekonomisk säkerhet, en garant för en viss status i det samhälle där man bor och på många andra sätt spela en avgörande roll i en människas liv. Därför är frågan om vem som har rätt att äga mark så betydelsefull och därför blir en eventuell diskriminering särskilt allvarlig.

”Rätten till mark” är inte ett begrepp man finner i någon konvention om mänskliga rättigheter, men åtskilliga av de rättigheter som skyddas av konventioner har direkt eller indirekt koppling till en persons eventuella tillgång till mark och till hennes rätt att självständigt kunna förfoga över densamma.

Några av dessa kopplingar har vi försökt att belysa i denna skrift, framför allt för att inspirera till vidare studier i ämnet och för att presentera några av de källor som kan vara till nytta.

En viktig del i Fondens stöd till det civila samhällets arbete för de mänskliga rättigheterna har alltid varit att sprida kunskap om de folkrättsliga instrumenten; om konventioner och deklARATIONER och om internationella organisationer som på olika sätt bidrar till att skydda och främja de mänskliga rättigheterna.

I denna skrift har vi samlat relevanta utdrag från dokument som behandlar ämnet kvinnors rätt till mark. Detta utgör en väsentlig del av skriften då vi tror att dessa texter, och de dokument de härrör från, kan vara en betydelsefull utgångspunkt för rättighetsbaserad aktivism och påverkansarbete, på såväl nationell som internationell nivå.

Jesper Hansén
Generalsekreterare

Fonden för mänskliga rättigheter bildades 1991 och har studieförbundet Sensus som huvudman. Fonden verkar för att främja det civila samhällets arbete med mänskliga rättigheter genom internationellt utvecklingssamarbete, utbildning och information. Fonden samverkar med lokala människorättsorganisationer i Afrika, Latinamerika och Karibien och sprider kunskap i Sverige genom bland annat seminarier, högskoleutbildningar, uppdragsutbildningar och skrifter.

© Fonden för mänskliga rättigheter, 2009

Texter: Maria Engvall, Emma Gustafsson, Jesper Hansén, Isabelle Nilsson.

Redaktör, produktion och layout: Jesper Hansén

Tryck: Centrumtryck, Avesta

Skriften har producerats med stöd från Sida genom Forum Syd. Sida/Forum Syd har inte medverkat vid utformningen av skriften och tar ej ställning till de synpunkter som framförs.

Innehållsförteckning

Förord	1
Innehållsförteckning	3
1. Introduktion.....	5
2. Ett fattigdomsperspektiv.....	7
3. Makt över sitt liv.....	7
4. Lagstiftning.....	8
5. ”Tillgång till” respektive ”kontroll över” mark	11
6. Påtvingade förflyttningar.....	12
7. Hiv/aids och rätten till mark – Indien.....	14
8. Individuellt ägande – Ghana	15
9. Ägandebevis – Etiopien	16
10. Internationella regelverk.....	18
11. Litteratur	32
12. Webbplatser	35

1. Introduktion

På landsbygden runt om i världen är det ofta kvinnor som ansvarar för såväl sin egen som sina familjers försörjning. Dessa kvinnor står för omkring hälften av världens matproduktion och producerar 60-80 procent av maten i de flesta utvecklingsländer.¹ Genom släktskap och i egenskap av makar, mödrar, systrar eller döttrar har kvinnor vanligtvis tillgång till mark genom en man, men ofta begränsas denna tillgång till att enbart innebära nyttjanderätt. Detta innebär att kvinnorna har begränsade rättigheter att självständigt äga, kontrollera och använda marken. Trots att – proportionellt sett – allt fler kvinnor i världen i dag är familjeöverhuvuden, ägs fortfarande mindre än två procent av all mark av kvinnor.² Deras arbete inom jordbruket tenderar också att ses som en förlängning av hushållsarbetet snarare än som en självständig ekonomisk aktivitet.³

De komplexa relationer som finns mellan att bruka, kontrollera och äga mark gör landfrågan komplicerad och det råder sällan konsensus om hur dessa förhållanden bör se ut i ett samhälle. Ofta förekommer stora variationer både inom och mellan länder. I samband med jordreformer händer ofta att stater delar ut mark till delar av befolkningen vilket dessutom gör landtillgången föränderlig över tid.

Stora variationer kan också finnas mellan ett lands formella lagstiftning och rättsskipning och dess traditionella motsvarigheter. Detta behöver inte vara till nackdel, men visar sig ofta vara det. I dessa fall är det nödvändigt att förändra den rådande synen på kvinnor och de befintliga maktstrukturer som upprätthåller denna syn.

Under senare tid har studier som anger ett genusperspektiv på landfrågan blivit mer vanligt förekommande. Bilden blir då än mer komplicerad eftersom landfrågan kan sägas bilda ett nav runt vilket många rättigheter rör sig. Det handlar både om rättigheter som, när de kränks, påverkar kvinnors tillgång till mark och om ett antal rättigheter vilka kan komma att kränkas som en konsekvens av att kvinnor saknar tillgång till mark.

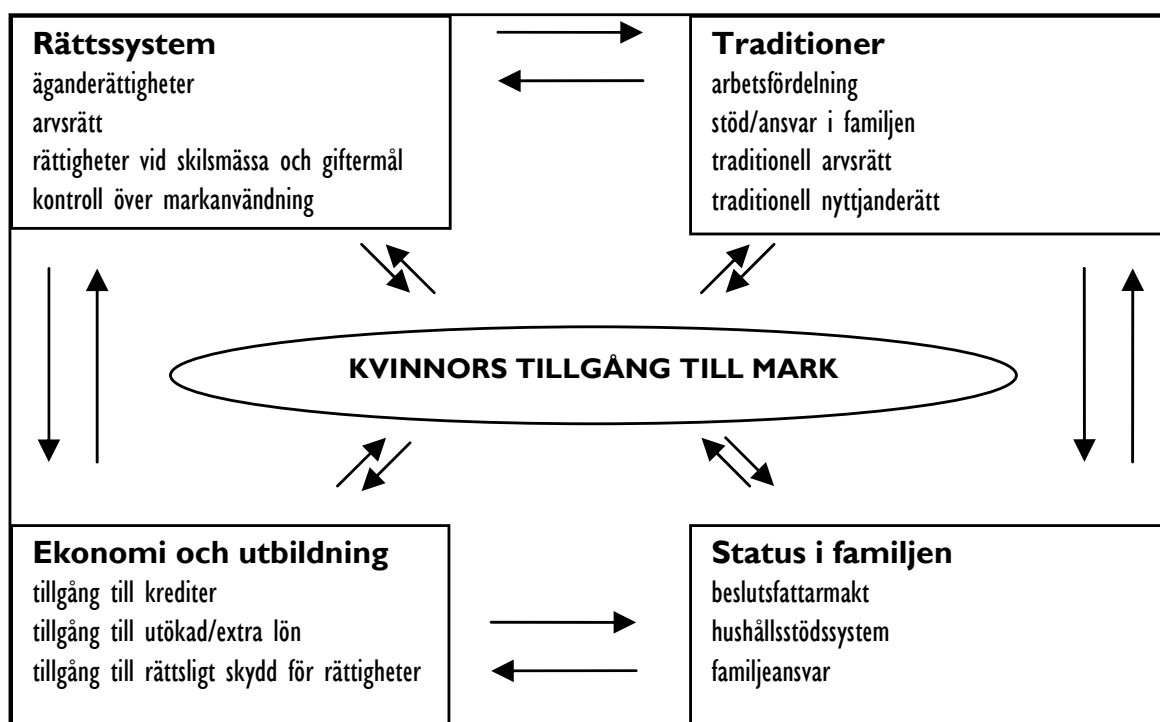
---

¹ FAO, 2002, s. 11

² FAO, 2002, s. 11

³ Sahti all for partnerships and Indo Global Social Service Society

En figur från studien *FAO Land Tenure Studies "Gender and access to land"* visar hur en rad förutsättningar kan påverka – och påverkas av – i vilken grad en kvinnas tillgång till mark är säkerställd.

Trots att principen om icke-diskriminering är en grundpelare inom de mänskliga rättigheterna och att förbud mot diskriminering på grund av kön särskilt nämns i samband med de flesta rättigheter, har denna princip fått ett dåligt genomslag i praktiken. Under det senaste årtiondet har dock kvinnors mänskliga rättigheter fått allt större uppmärksamhet och i takt med detta även rättigheter som relaterar till kvinnor och mark. Rätten till egendom nämns redan i *FN:s Allmänna förklaring om mänskliga rättigheter* från 1948, men förtydligas i Kvinnokonventionen⁴ vilken erkänner mäns och kvinnors rätt till samma skydd för egendom. Detta inkluderar exempelvis kvinnors rätt att äga, förvärva (genom köp, gåva eller arv), sköta eller administrera egendom såsom mark, bostäder, pengar och boskap. Kvinnors rätt till markegendom relaterar också till andra rättigheter såsom en tillfredsställande levnadsstandard (mat och bostad), frihet från påtvingade förflyttningar och ingripanden i sitt privat- och familjeliv.

⁴ Konventionen för avskaffandet av all slags diskriminering mot kvinnor (eng.: *Convention for the Elimination of all forms of Discrimination Against Women*, CEDAW)

2. Ett fattigdomsperspektiv

Enligt Sveriges politik för global utveckling (PGU), vilken antogs första gången år 2003 framgår att två perspektiv ska genomsyra all verksamhet – människorättsperspektivet och de fattigas perspektiv (vilket förvisso har likheter med, men dock inte är det samma som, ett fattigdomsperspektiv).

Dessa perspektiv ger olika konsekvenser för kvinnor och män, vilket givetvis är syftet med att de tillämpas. Fattigdomsstrategier som främst inriktas på att bekämpa ekonomisk fattigdom kan vara effektiva för män men samtidigt bara delvis beröra de faktorer som relaterar till kvinnors utsatthet. Rättighetsperspektivet kan bidra till att tydliggöra diskriminering och de maktförhållanden som bidrar till vissa gruppers utsatthet och sämre förutsättningar.

Mark och bostäder fungerar som viktiga skydd mot fattigdom. I många fall kan hushåll med ett stycke mark, även om det är litet, stå inför en betydligt mindre risk att drabbas av absolut fattigdom i jämförelse med hushåll utan sådana tillgångar.⁵ En annan viktig komponent i relationen markägande – fattigdom, är också att markägande ofta är en förutsättning för tillgång till lån och krediter, vilket kan vara nödvändigt för att minska den ekonomiska sårbarheten och risken att hamna i fattigdom.

Detta innebär att i samhällen där kvinnors rätt att äga och förfoga över mark är sämre än mäns, där löper kvinnor större risk än män att hamna i fattigdom. Kvinnors brist på tillgång till och kontroll över produktiva resurser såsom mark är dessutom direkt relaterat till andra individers fattigdom. Studier visar att kvinnors inkomst och tillgångar ofta är avgörande för såväl deras egen som deras barns säkerhet och välfärd. Ett skydd för kvinnors rätt till mark gynnar således fler än enbart de själva.

3. Makt över sitt liv

Fattigdom, såsom det allt oftare definieras, rör inte enbart ekonomisk status utan handlar om möjligheten till inflytande och makt över sitt eget liv inom flera områden. En reell möjlighet att äga och förfoga över mark stärker kvinnor och deras möjligheter att fatta självständiga beslut

---

⁵ UNCHS (Habitat), 1999, s. 13

liksom att ta del i lokalsamhällets beslutsfattande, vilket i sin tur kan ha stor inverkan på den egna livssituationen.

När en kvinnas rätt till mark är skyddad, gör det henne mindre sårbar för förändringar i det sociala skyddsnätet, såsom vid skilsmässa eller vid makens dödsfall eller om hon tvingas lämna sitt hem av någon annan anledning. I de fall då en kvinna inte har någon äganderätt till familjens mark och förlorar sin man finns risken att marken övertas av makens släktingar. Ett exempel på hur denna – främst ekonomiska – förlust kan få vidare följder, är att denna situation gör kvinnan sårbar för så kallade renande ritualer och andra övergrepp som i vissa samhällen är en förutsättning för att änkan ska få fortsatt tillgång till egendomen. Alternativet är ofta att hon lämnas hemlös, kanske med barn att försörja. Här blir kopplingen mellan ägandet och kvinnans makt över sitt liv och sin personliga säkerhet tydlig.

Bristande tillgång och rätt till mark ökar även kvinnors utsatthet på andra sätt när det gäller våld. Våld mot kvinnor i hemmet är vanligt i hela världen och utan en reell (del)äganderätt till mark har kvinnor svårare att lämna ett hem och en våldsam make. Forskning i Kerala, Indien, visade att 49 procent av gruppen kvinnor utan egendom anmält att de utsatts för våld, medan motsvarande siffra hos kvinnor med egendom endast var 7 procent.⁶

4. Lagstiftning

Det blir allt vanligare att länder har skrivningar som rör jämställdhet och diskriminering i sina grundlagar. Det är dock tydligt att det finns en diskrepans mellan dessa skrivningar och den specifika lagstiftning som rör exempelvis arv, mark och bostad. Dessa ”genusneutrala” lagar lämnar öppet för en rad olika tolkningar. Genom att till exempel inte specificera att kvinnor som har bidragit till familjens egendom har rätt att äga en del av den, kan lagen tolkas på ett sätt som innebär att kvinnor förvägras sina rättigheter.

Lagstiftningen kan också se olika ut. I en del fall äger staten marken medan befolkningen i andra länder har fått sig jordlotter tilldelade i samband med jordbruksreformer. I det senare fallet visar erfarenheten

---

⁶ Panda, 2002

emellertid att ägandebevis sällan skrivs i kvinnors namn. I Brasilien, där man genom jordreformer givit mark till både kvinnor och män, äger kvinnor endast 12,6 procent av dessa.⁷ Detta är en bra illustration på att andra faktorer än lagar, såsom kvinnors tillgång till information och utbildning samt olika traditioner, spelar en viktig roll i varför det ser ut som det gör.

Vad gäller lagstiftning rörande såväl rätten att äga mark som rätten att arva finns dessutom inte sällan två olika, parallella rättssystem att ta hänsyn till – ett modernt, formellt (som skapas i parlament och tillämpas av domstolar) och ett traditionellt. Förhållandena dem emellan kan vara komplexa och frågan om vilken lag som har företräde avgörs ofta i lokalsamhället.

Även om lagstiftningen är viktig finns hinder i vägen för att kvinnors rätt till mark ska förverkligas, även i de situationer där man har lagen på sin sida. FN:s särskilda rapportör för rätten till bostad rapporterade 2005 att gapet mellan å ena sidan det rättsliga erkännandet av kvinnors rätt till bostad och mark och å andra sidan den praktiska tillämpningen, fortsätter att vara stort.⁸ I exempelvis Uganda ändrades både konstitutionen och annan lagstiftning rörande mark under 1990-talet för att ge kvinnor ett bättre rättsligt skydd mot inskränkningar i egendomsrätten. Trots detta producerar kvinnorna i dag cirka 80 procent av maten och utför cirka 70 procent av arbetet inom jordbruket medan de endast äger sju procent av marken.⁹

Andra viktiga faktorer som påverkar kvinnors reella möjlighet att äga och kontrollera mark utöver diskriminerande lagar är traditioner, attityder, otillgängliga myndigheter och ineffektiva domstolar. Kvinnor erkänns sällan som jordbrukare och utsätts dessutom ofta för kulturella påtryckningar.¹⁰ I många samhällen domineras beslutsfattandet av de manliga ledarna och det ges inget utrymme för kvinnor att delta. Kvinnor har dessutom ofta dålig kännedom om sina rättigheter och bristen på information kan göra att de exempelvis går miste om tillfällen då staten säljer ut mark.

---

⁷ Sahti all for partnerships and Indo Global Social Service Society

⁸ Kothari, 2005, s. 20

⁹ Kothari, 2005, s. 17

¹⁰ FAO, 2002

I andra fall, exempelvis bland vissa urbefolkningar, ifrågasätter även kvinnorna äganderätten eftersom de menar att rätten till ett kollektivt ägande är viktigare. Även i Afrika har kampen för kvinnors individuella äganderätt ifrågasatts och debatterats. Detta eftersom individuella rättigheter förknippas med att öppna upp traditionella system av markägande för marknaden och utländska investeringar. Sådana reformer tolkas dessutom som ett ifrågasättande av traditionell rätt och praxis.¹¹

Ibland är det just lagstiftningen som behöver genomgå en förändring för att kvinnors mänskliga rättigheter ska respekteras. Som nämnts är det dock mycket ofta diskriminerande samhälls- och familjestrukturer som behöver undanröjas för att kvinnor ska kunna leva ett tillfredsställande liv, fritt från diskriminering och med möjlighet att försörja sig själva och sina barn. Arbetet för kvinnors rätt till mark måste därför inkludera åtgärder för såväl en förändrad lagstiftning som för mer effektiva och tillgängliga myndigheter och domstolar, spridning av kunskap om kvinnors rättigheter, förändrade attityder och sedvänjor samt en stärkt rätt till utbildning och information.

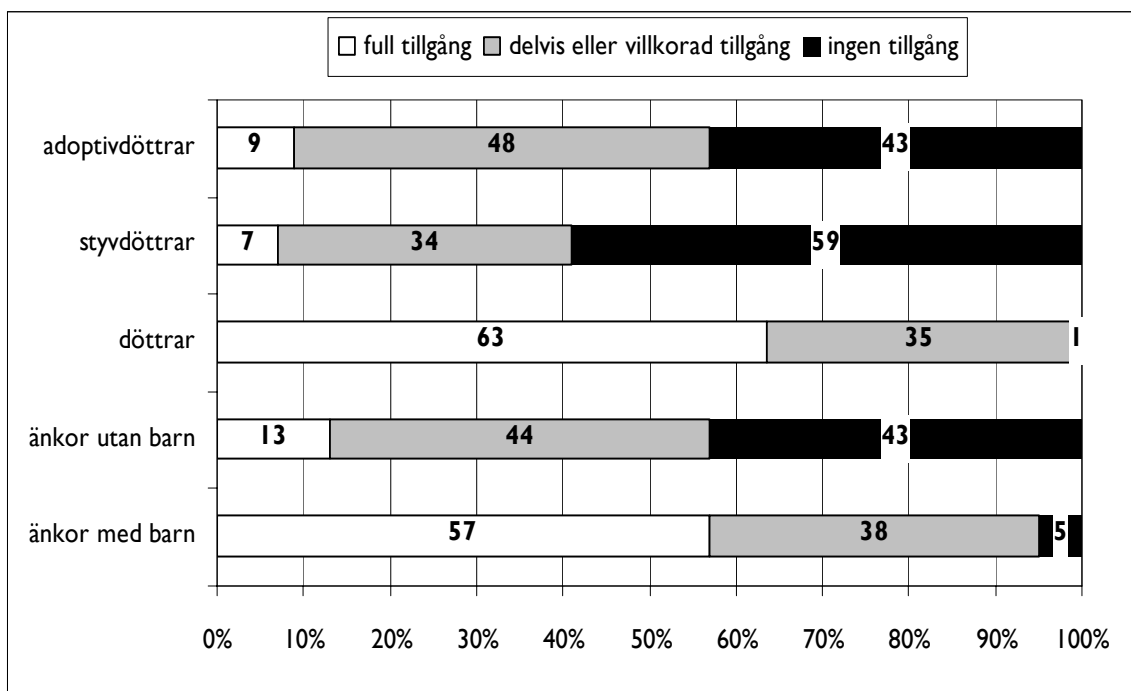
Ett framgångsrikt arbete kräver också att hänsyn tas till de lokala förutsättningarna och till kvinnors egna erfarenheter. Viktigt är att olika former av diskriminering tas i beaktande eftersom – vilket visas nedan – en efterlevande dotter kanske inte är utsatt för samma diskriminering som en barnlös änka. Olika former av diskriminering samverkar dessutom ofta vilket kräver välgenomtänkta och specifika insatser. Kvinnors egna deltagande och reella inflytande i allt arbete för kvinnors markrelaterade rättigheter är en avgörande faktor för genomförda insatserns effektivitet.

Den rätt kvinnor tillerkänns kan variera beroende på hennes status och situation. I en studie¹² från Ghana framkom följande i samband med en undersökning där man fick uppge vilken tillgång olika individer hade till mark, utifrån vilken grupp de tillhörde. Diagrammet visar i vilken utsträckning kvinnor med olika status i familjen har tillgång till mark.

---

¹¹ Monsalve, 2005

¹² Duncan, 2004

5. ”Tillgång till” respektive ”kontroll över” mark

Båda dessa företeelser (eng: *access to land, control over land*) kan anses vara komponenter av ”rätten till mark”, och de kan definieras på olika sätt. I en studie som FAO låtit göra i Ghana har man fått följande definitioner, vilka bygger på enkätsvar och på det specifika sammanhanget, men ändå kan illustrera skillnaden. *Tillgång till mark* definieras som rätten att vistas på marken och att bruka den. Detta är en nyttjanderätt som kan tillerkännas både män och kvinnor. Med *kontroll över land* avses möjligheten att fatta beslut om marken och hur den ska brukas. Det kan handla om exempelvis hur olika delar av den ska brukas och vad en skörd ska användas till (försäljning eller eget bruk). Det kan också handla om möjligheten att förfoga över marken genom att sälja den eller testamentera den till någon.

Nämnda studie visade också följande om relationen mellan mäns och kvinnors rätt till mark:

- män har mer makt att besluta hur stor del av marken som ska användas för jordbruk
- män har oftare rätt att ge rätten över marken vidare till sina barn

- män har större möjligheter att registrera sitt markinnehav, i och med att de har en säkrare äganderätt och bättre kan skydda sina markrättigheter
- det är enklare för män att odla fleråriga grödor och grödor för försäljning (*cash crops*) i och med att detta kräver en rimligt säkrad tillgång till marken
- män är oftare engagerade i skogsavverkning, ett viktigt sätt på vilket man kan skaffa sig ny mark och äganderätt över denna
- män ansågs ha bättre potential som ledare (exempelvis i sin familj eller släkt) och mer kvalificerade att fatta beslut om mark

6. Påtvingade förflyttningar

Förbudet mot påtvingande förflyttningar (*forced evictions*) är en viktig princip i rätten till tillfredsställande levnadsstandard.

Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter benämner påtvingade förflyttningar som ”*permanent eller tillfällig ofrivillig förflyttning av individer, familjer och/eller samhällen, från sina hem och/eller marken de brukar, utan tillgång till lämpliga former av rättsligt skydd*”.

(the permanent or temporary removal against their will, of individuals, families and/or communities from the homes and/or land which they occupy, without the provision of, and access to, appropriate forms of legal or other protection.)¹³

Påtvingande förflyttningar inkluderar slumrensning i städer, flytt på grund av konflikter och vräkningar i storskaliga utvecklingsprojekt. Detta resulterar i att individer förlorar sina hem, mark, tillhörigheter etc. men också i att människor tappar sina möjligheter till försörjning och att de utsätts för en ökad risk för fysisk och psykisk ohälsa.

Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter identifierar också kvinnor som en av de grupper som förtjänar särskilt stöd om de blir tvingade att flytta. Risken för våld och övergrepp som ett led i diskrimineringen ökar om personen är hemlös. Även den särskilda rap-

---

¹³ General Comment nr. 7

portören för rätten till bostad har hävdad detta i sina rapporter. FN:s tidigare underkommitté för främjandet och skyddandet av mänskliga rättigheter (*the United Nations Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*) menade att påtvingade förflyttningar är ett brott mot ett antal mänskliga rättigheter såsom rätten till tillfredsställande levnadsstandard, rätten till privatliv, rätt till säkerhet i hemmet och rätt till personlig säkerhet.¹⁴

FN:s kommission för mänskliga rättigheter (numera Rådet för mänskliga rättigheter) antog en resolution¹⁵ där det fastslås att kvinnor, män och barn har rätt till en säker plats att bo i fred och värdighet. Det inkluderar rätten att inte utan lagstöd, godtyckligt eller på diskriminerande basis bli tvingad att flytta från sitt hem, sin mark eller sitt samhälle.

Kommissionen uppmanade också stater att anta åtgärder som förbjuder användandet av påtvingande förflyttningar genom att upphäva existerande planer på påtvingade förflyttningar samt genom att anta och implementera lagstiftning som försäkrar besittningsrätten för alla landets invånare. Dessutom säger resolutionen att stater bör vidta alla nödvändiga åtgärder för att skydda människor mot påtvingande förflyttningar genom att främja utsatta grupperns effektiva deltagande och genom konsultationer och förhandlingar med utsatta grupper i beslutsprocesser.

Mäns deltagande i väpnade konflikter leder till att andelen kvinnoleda hushåll ökar. Detta gör det särskilt viktigt att kvinnor har laglig rätt till mark eller får det genom arvslagar som ger henne rätt att ärva bostad och mark. Kvinnor som inte har sin markegendom säkrad blir än mer sårbara och riskerar att bli hemlösa med sina barn.

Inte sällan upptäcker kvinnor som återvänder till sina hem under en postkonfliktsituation att de inte tillåts äga eller ärva sina forna hem. Ett särskilt allvarligt exempel på detta finns i Kosovo där kvinnor som återvände till sina tidigare hem, vilka hade rustats upp med hjälp av FN och det civila samhället, kastades ut av sina avlidna mäns bröder.¹⁶

---

¹⁴ Underkommissionens resolution 1998/9 m.fl.

¹⁵ Kommissionens resolution 2004/28 m.fl.

¹⁶ Westendorp, 2007, s. 85

7. Hiv/aids och rätten till mark – Indien

Frånvaron av rätten att äga och nyttja mark är ett av de största problemen för kvinnor i familjer som drabbats av hiv/aids. Det gäller hiv-positiva kvinnor som övergivits av sina män och utestängts från sina lokala samhällen, lika väl som änkor efter män som avlidit i aidsrelaterade sjukdomar. Eftersom många änkor riskerar att få lämna sina hem skapas en osäkerhet hos dessa kvinnor som kan leda till att man – som en ren överlevnadsstrategi – tvingas leva på ett sätt som ökar riskerna att drabbas av hiv.

Den indiska organisationen Human Rights Law Network har dokumenterat fall där släktingar till personer som lever med hiv/aids beslagtagit egendom (*property grabbing*). *Suniti Chaubans* make avled i en aidsrelaterad sjukdom och bor nu hos sin far sedan den avlidne makens släktingar förvägrat henne andelar av dödsboet. *Rukmainu* och hennes son är båda hiv-positiva. Hennes make avled i en aidsrelaterad sjukdom efter några års äktenskap. Hon blev slagen och utslängd från sitt hem och fick inte ens ta med sig sina kläder, eftersom makens släkt beskyllde henne för hans död. Hon har gått till domstol för att få tillbaka sina egendomar. *Roshani Singh*, änka sedan två år, blev utslängd från sitt hem efter att hennes hiv-status blev känd. Hon blev slagen av makens tre äldre bröder och tvingades bort utan att få ta med sig någon egendom. Under ett år tiggde hon för att försörja sig och sitt tvååriga barn.

I Indien är kvinnors möjligheter att äga begränsad i förhållande till mäns, vilket ökar de ekonomiska skillnaderna mellan män och kvinnor. År 2006 gav UNAIDS¹⁷ ut en rapport som visade att 38 procent av vuxna hiv-positiva är kvinnor och att antalet unga hiv-positiva kvinnor (i åldrarna 15-24 år) är dubbelt så stort som antalet män.

I Indien är det den enskilde personens religion som avgör vilka lagar som ska tillämpas i familjerättsliga frågor. Detta påverkar, bland annat, hur man bestämmer storleken på en kvinnas arv från föräldrar eller make. För hinduer, sikher och buddhister gäller exempelvis *The Hindu Marriage Act* och *The Hindu Succession Act*, medan *The Muslim Personal Law Application Act* och *The Muslim Women's (Protection of Rights on Divorce) Act* gäller för muslimska kvinnor. Dessutom gäller

---

¹⁷ The Joint United Nations Programme on HIV/AIDS

traditionell rätt för vissa etniska grupper. Detta innebär att det inte finns något gemensamt, samstämmigt regelverk för indiska kvinnor. De får i stället olika behandling beroende på religion och etnisk tillhörighet.

En indisk kvinnas rätt styrs inte enbart av hennes religion och var i landet hon bor. Den beror också av hennes plats i familjen, om hon är mor, dotter, gift, ogift, lämnad eller änka osv. Dessutom styrs det av vilken typ av egendom det rör sig om – arvegods, eget förvärv, giftorättsgods, mark, bostad osv. År 2005 ändrades *Hindu Succession Act* för att ge döttrar samma rätt som söner att arva jordbruksmark. Döttrar har dock fortfarande sämre rätt än söner när det gäller egendomar som gått i arv i släkten. Enligt lagen är det dessutom tillåtet för föräldrar att göra sina döttrar helt arvlösa, vilket inte är ovanligt.¹⁸

8. Individuellt ägande – Ghana

Syftet med att i ett samhälle gemensamt inneha mark kan vara att alla ska få tillgång till mark. Det är vanligt att sådana, oftast traditionellt förankrade, ägandeformer ger kvinnor sämre äganderättsskydd än män.

De positiva effekterna av ett starkt äganderättsskydd för investeringar – däribland sannolikheten för ett mer långsiktigt sätt att bruka jorden och en högre produktivitet är ett grundläggande skäl till varför man bör se äganderättsfrågan i ett genusperspektiv.

De negativa effekterna av en osäker äganderätt torde vara av större betydelse i de områden där män och kvinnor har separata egendomar än i områden, som delar av Sydasiens, där ägandet ligger på familjenivå.

Ett vanligt sätt att skaffa sig mark i områden med gemensamt markinnehav är att avverka skog, då den avverkade marken tillfaller den som gjort avverkningen. Detta är ett arbete som nästan uteslutande utförs av män, vilka därmed kan säkra kontrollen över marken. Kvinnor får i stället, vanligtvis, enbart nyttjanderätt, med sämre möjligheter till långsiktiga investeringar som följd, vilket i sin tur leder till sämre avkastning och bidrar till att kvinnor får sämre ekonomiska förutsättningar än män.

I västra Ghana är kakaoträdet en viktig gröda. Eftersom kakaodling är en långsiktig investering, erfordras den säkerhet i förhållande till mark-

---

¹⁸ Exchange, 2006

ägande som ofta män har, och lika ofta kvinnor saknar. Denna säkerhet stärks också när man odlar träd, dvs. lokalsamhället bemöter med större respekt äganderätten hos den som odlar träd än den som arbetar med andra grödor. Här finns en god cirkel för den som har de rätta förutsättningarna; stark, individuell äganderätt ger möjligheter att odla träd, vilket gör äganderätten ännu starkare, osv.

En utveckling man har kunnat konstatera i delar av Ghana är följande. Tidigare har markegendomar i dessa områden gått i arv från mannen (ägaren) i en familj enligt delvis matrilineära principer (via kvinnor), till bröder eller till systersöner (dock inte direkt till kvinnor). Detta innebär att kvinnor inte har någon säkerställd rätt till en avliden (eller frånskild) makes egendom samt att egendomen lämnar mannens (kärn)familj. På senare tid har dock mark börjat överföras från män till deras fruar som en gåva, vilket stärker såväl kvinnans rätt som den individuella äganderätten inom (kärn)familjen.

En studie av situationen i Ghana visar att en förbättrad arvslagstiftning, med ett starkare skydd för kvinnor och kvinnors möjlighet att förvärva mark med äganderätt, skulle kunna få stor betydelse för kvinnors ekonomiska status genom en ökad produktivitet på de marker som berörs. Samtidigt påpekas att denna lagreform förmodligen inte som enda åtgärd skulle förändra särskilt mycket. En verklig förändring skulle endast komma till stånd om kvinnors situation förändras även på andra områden än det rättsliga. I detta sammanhang nämns särskilt möjligheterna att få krediter och de krav som ställs (enbart) på kvinnor att ansvara för familjens försörjning.¹⁹

9. Ägandebevis – Etiopien

Det är viktigt att på något sätt registrera vem som äger mark och att utge någon form av intyg eller ägandebevis som visar detta. I Etiopien inrättades 1998 ett system med ägandebevis och man har sedan dess lämnat ut mer än 5 miljoner sådana dokument. Den lagstiftning som ligger till grund för detta syftar till att öka säkerheten i ägandet och att stärka kvinnors rätt till mark i syfte att främja ett mer långsiktigt bruk av marken.

---

¹⁹ International Food Policy Research Institute, 1999

De nya marklagarna från 1997 och 2005 skapade grunden för markregistreringen och genom dessa lagar infördes gemensamma ägandebevis för makar.

Det system som traditionellt tillämpas för besittningsrätt och ägande i södra Etiopien karakteriseras av patrilineärt arv och virilokal bosättning (egendomar ägs och ärvs av män och familjer bosätter sig nära mannens föräldrar). Unga flickor har inte mycket att säga till om angående när och med vem de ska gifta sig. De måste dessutom gifta sig med någon som deras klan eller familj valt. De flyttar till mannens föräldrar efter giftermålet och ärver ingen mark från sina föräldrar. Brudpris och hemgifter är vanligt förekommande och flickor ses som egendom som tillhör maken och dennes klan. Detta innebär bland annat att om en man dör tillhör änkan fortfarande klanen och vanligtvis träder någon av den avlidnes bröder kvinnans in som kvinnans nye make.

Polygami är relativt vanligt i södra Etiopien och det förekommer att en mans olika fruar lever åtskilda och, var och en, har sina egna marklotter att bruka. När man först introducerade systemet med registrering och ägandebevis bestämdes att en man i ett polygamiskt förhållande endast får ha sitt namn på ett av ägandebevisen. Detta vållade ett visst motstånd, varför man ändrade denna regel så att ett ägandebevis kan utställas på mannen och flera av hans fruar gemensamt eller – för enskilda bevis – med makens namn skrivet på raden under den andra (tredje osv.) fruns namn på beviset. Endast på det gemensamma beviset med den första frun står mannens namn först.

En enkät visade att 80 procent av alla hushåll inom ett visst område registrerat sin mark en kort tid efter att landreformen inletts. Ägandebevisen var uppenbarligen uppskattade och många uppgav att de önskade att få ännu tydligare dokument, med kartor över marken i fråga.

Såväl män som kvinnor upplever att landreformen har stärkt deras äganderätt. Det faktum att kvinnans namn står på ägandebevisen stärker uppfattningen att de kan behålla marken efter en skilsmässa eller om maken skulle avlida. Även män och kvinnor i polygama förhållanden anser att deras rätt stärkts i och med reformen. De allra flesta av kvinnorna, mer än 80 procent, uppfattar det som positivt att deras namn står med på ägandebevisen. Många upplever att detta stärker deras rätt, och i polygama förhållanden är det framför allt den andra (tredje osv.) frun som anser att det nya systemet stärker hennes rätt.

Den första frun har normalt en starkare ställning än de andra vilket innebär att förändringarna kan anses ha fått något mindre betydelse för henne. Endast i enstaka fall har kvinnor i polygama relationer fått helt egna ägandebevis. Det vanliga är att de har gemensamma bevis (med mannen och flera fruar) eller att mannens namn står med på samtliga bevis.

Reformen har hitintills haft visst, om än begränsat, inflytande över kvinnors möjlighet att påverka jordbruket. Män har fortfarande stor makt i hushållens beslutsfattande, men det verkar som om kvinnor har fått mer att säga till om nu, eftersom det för vissa beslut (exempelvis beslut om arrendeavtal) krävs enighet inom familjen.

Det tar lång tid att förändra mäns dominans i hushållens beslutsfattande. Gemensamma ägandebevis kan vara ett viktigt första steg. Informationskampanjer, organiserandet av kvinnogrupper, utbildning av kvinnor och män samt rättsligt stöd är olika sätt att stärka kvinnor och deras position i samhället. Det krävs insatser på flera nivåer för att förändra kvinnors situation från att endast vara mäns, föräldrars och klaners tillhörigheter till att kunna bestämma över sina egna liv och ha samma rättigheter som män.²⁰

10. Internationella regelverk

När det refereras till internationella regelverk finns det ett antal olika typer som bör hållas isär eftersom de har olika betydelse och funktion.

När FN:s Generalförsamling den 10 december 1948 antog den *Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna* erkändes allas lika värde och rättigheter. Denna *deklaration* är har inte status som ett rättsligt bindande dokument. I stället brukar man se deklarationen som en politisk viljeyttring.

Efter den *Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna* har det utarbetats ett antal *konventioner* om mänskliga rättigheter. Konventioner är rättsligt bindande instrument som stater först får underteckna och sedan kan ratificera. I och med ratifikationen blir staten bunden av konventionens regler. Konventioner är traktat, det vill säga avtal stater emellan, och går ibland under andra benämningar, såsom stadga, protokoll eller kovenant.

---

²⁰ UNCHS, 2008

Världssamfundet sammanträder ofta genom stora internationella konferenser kring angelägna frågor. Vid dessa konferenser är det brukligt att man gemensamt antar ett slutdokument, vari bland annat viktiga principer och föreslagna åtgärder förklaras.

Globala instrument

FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter

Universal Declaration on Human Rights. Deklarationen antogs 1948 av FN:s Generalförsamling.

Artikel 2

Envar är berättigad till alla de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 17

1. Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med andra.
2. Ingen må godtyckligt berövas sin egendom.

Artikel 25

1. Envar har rätt till en levnadsstandard som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande, däri inbegripet föda, kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala förmåner, vidare rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter, över vilka han inte kunnat råda.
2. Mödrar och barn är berättigade till särskild omvårdnad och hjälp. Alla barn, vare sig födda inom eller utom äktenskap, skall åtnjuta samma sociala skydd.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

International Covenant on Civil and Political Rights. Konventionen antogs 1966 och trädde i kraft 1976

Artikel 2

1. Varje konventionsstat åtar sig att respektera och tillförsäkra var och en som befinner sig inom dess territorium och är under-

kastade dess jurisdiktion rättigheterna i denna konvention utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 14

1. Alla människor skall vara lika inför domstolar och tribunaler. Var och en skall, vid prövningen av en anklagelse mot honom eller henne för brott eller av hans eller hennes rättigheter och skyldigheter i tvistemål, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling vid en behörig, oberoende och opartisk domstol som upprättats enligt lag. [- - -]

Artikel 26

Alla är lika inför lagen och har rätt till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag. I detta avseende skall lagen förbjuda all diskriminering och garantera var och en ett likvärdigt och effektivt skydd mot all slags diskriminering, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationell eller social härkomst, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.* *Konventionen antogs 1966 och trädde i kraft 1976.*

Artikel 2

2. Konventionsstaterna åtar sig att garantera att rättigheterna i denna konvention utövas utan diskriminering av något slag på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 11

Konventionsstaterna erkänner rätten för envar att för sig och sin familj åtnjuta en tillfredsställande levnadsstandard, däribland att få tillräckligt med mat och kläder samt en lämplig bostad, även som att fortlöpande få sina levnadsvillkor förbättrade. Konventionsstaterna skall vidtaga lämpliga åtgärder för att säkerställa att denna rätt förverkligas, och de erkänner att ett internationellt samarbete på frivillighetens grund har en väsentlig betydelse i detta sammanhang. [- - -]

Konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor
Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women. Konventionen antogs 1979 och trädde i kraft 1981. Den kallas ofta CEDAW efter förkortningen av dess engelska namn.

Artikel 1

I denna konvention avser uttrycket ”diskriminering av kvinnor” varje åtskillnad, undantag eller inskränkning på grund av kön som har till följd eller syfte att begränsa eller omintetgöra erkännandet av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller medborgerliga området eller något annat område för kvinnor, oberoende av civilstånd och med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, eller åtnjutandet eller utövandet av dessa rättigheter och friheter.

Artikel 2

Konventionsstaterna fördömer diskriminering av kvinnor i alla dess former, är eniga om att på lämpligt sätt och utan dröjsmål inrikta sin politik på att avskaffa diskriminering av kvinnor och åtar sig i detta syfte att [- -]

- f) vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att ändra eller upphäva gällande lagar och förordningar, sedvänjor eller bruk som innebär diskriminering av kvinnor.

Artikel 14

1. Konventionsstaterna skall ta hänsyn till de särskilda problem som möter kvinnorna på landsbygden och den viktiga roll dessa kvinnor spelar för sina familjers försörjning, särskilt genom sitt arbete i sektorerna utanför penninghushållningen, och skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att bestämmelserna i denna konvention tillämpas på landsbygdens kvinnor.
2. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor på landsbygden för att säkerställa att de, med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, deltar i och drar fördel av landsbygdens utveckling, och skall särskilt tillförsäkra dessa kvinnor rätt att
  - a) delta i utarbetande och genomförandet av utvecklingsplanen på alla nivåer;

- g) få tillgång till krediter och lån för jordbruksändamål, anordningar för marknadsföring och lämplig teknologi samt att få lika behandling vid land- och jordbruksreformer liksom vid nyodlingsprogram;
- h) ha tillfredsställande levnadsförhållanden, särskilt i fråga om bostäder, sanitära anläggningar, elektricitets- och vattenförsörjning samt transporter och kommunikationer.

Artikel 15

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra män och kvinnor likhet inför lagen.
2. Konventionsstaterna skall på det civilrättsliga området tillförsäkra kvinnor samma rättsliga befogenheter som män och samma möjligheter att utöva dessa befogenheter. De skall särskilt ge kvinnor samma rätt att ingå avtal och förvalta egendom samt lika behandling under hela förfarandet inför domstol.

Artikel 16

1. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor och i alla frågor som gäller äktenskap och familjeförhållanden samt skall särskilt, med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, säkerställa
  - c) lika rättigheter och skyldigheter under äktenskapet och vid dess upplösning;
  - h) lika rättigheter för båda makarna i fråga om ägande, förvärv, skötsel, förvaltning, förfogande och avyttring av egendom, vare sig detta sker utan kostnad eller mot vederlag.

Konventionen om barnets rättigheter

Convention on the Rights of the Child. Konventionen antogs 1989 och trädde i kraft 1990. Förutom att den accepterats av fler stater än någon annan konvention, innehåller den såväl medborgerliga och politiska rättigheter som ekonomiska, sociala och kulturella. Den kan därför ses som ett betydelsefullt uttryck för synen att alla mänskliga rättigheter utgör en odelbar helhet och för deras inbördes beroende av varandra.

Artikel 27

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och social utveckling.

2. Föräldrar eller andra som är ansvariga för barnet har, inom ramen för sin förmåga och sina ekonomiska resurser, huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling.

FN:s kommission för mänskliga rättigheter. 51:a sessionen (2001). Resolution om kvinnors jämställda ägande och tillgång till mark samt lika rätt att äga egendom. FN dokument E/CN.4/2001/L.5
Kommissionen var tidigare det organ inom FN-systemet som hade huvudansvar för att diskutera frågor om mänskliga rättigheter. Kommissionen ersattes år 2006 med Rådet för mänskliga rättigheter (Human Rights Council).

Resolutionen understryker att betydelsen av den könsbaserade diskrimineringen och våldet mot kvinnor i fråga om kvinnors lika ägande av, tillgång till och kontroll över lanegendomar samt frågan om lika rätt att inneha egendom och bostad är avgörande, särskilt under svåra nödsituationer och återuppbyggnadsfaser.

FN:s särskilde rapportör för rätten till bostad

Rådet för mänskliga rättigheter (och tidigare kommissionen) kan utse särskilda rapportörer vars uppgift är att årligen rapportera om förhållandet i ett särskilt land (geografiska rapportörer) eller kring en viss fråga som relaterar till mänskliga rättigheter (tematiska rapportörer).

Rapportören för rätten till bostad, Miloon Kothari, har i sin rapport från 2001 bland annat skrivit att ”varje form av kränkning av de mänskliga rättigheterna har en genusdimension, vilket är särskilt sant i fråga om kränkningar av rätten till bostad”. Han har också påpekat den allvarliga situation som råder för kvinnor vars liv styrs av såväl nationell (formell) rätt som traditionell rätt. FN-dokument: E/CN.4/2001/51) 25 jan. 2001.

FN:s kvinnokommission, resolution 42/1, Mänskliga rättigheter och diskriminering kring landrättigheter

Commission on the Status of Women. Resolution 42/1. Human Rights and Land Rights Discrimination. (1998). FN:s kvinnokommission inrättades 1946. Kommissionens uppgift är att främja jämställdhet och förbättra kvinnors situation och villkor på de politiska, ekonomiska, civila och sociala områdena. Detta görs genom att förbereda rekom-

mendationer och rapporter till ECOSOC. Till kommissionens ansvar bör att följa upp handlingsplanen från världskonferensen i Beijing 1995 (se nedan).

Resolutionen uttrycker oro för situationen för kvinnor i fattigdom eftersom de drabbas oproportionerligt av fattigdom och har sämst tillgång till produktionsresurser, föda, hälsa, utbildning, möjlighet till förvärsarbeten m.m. Resolutionen uppmanar stater att särskilt vidtaga åtgärder mot feminiseringen av fattigdom och dess orsaker, inklusive att säkra besittningsrätten till mark.

Habitat II Agenda

Habitat II var FN:s världskonferens om boende, bebyggelse och statsutveckling och ägde rum i Istanbul 3-14 juni 1996. Slutdokument: "Report of the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II), Istanbul 3-14 June 1996," Habitat Agenda, FN-dokument A./CONF.165/14 (7 August 1996).

Vid konferensen antogs *The Habitat Agenda*, i vars andra kapitel sägs att jämställda samhällen är de där alla människor, utan åtskillnad, har lika tillgång till boende och där alla försäkras lika rättigheter i fråga om arv, markäggande, annat ägande och lån. I dokumentet noteras också att stärkandet av kvinnor är grundläggande för att skapa hållbara samhällen och en hållbar utveckling. (stycke 27)

I kapitel 3 fastslås sju åtaganden, varav två handlar om "skäligt boende för alla" respektive "jämställdhet mellan könen". I det förstnämnda (åtagande A) åläggs stater att "tillförsäkra en rättsligt skyddad besittningsrätt och lika tillgång till mark åt alla människor, inklusive kvinnor och de som lever i fattigdom; att stifta lagar och genomföra förvaltningsreformer så att kvinnor ges lika rätt till ekonomiska resurser, bland annat i fråga om arvsrätt, rätten att äga mark och annan egendom, rätten till lån, naturresurser och lämplig teknologi. (stycke 40 b)

Åtagande D (jämställdhet mellan könen) ålägger stater att tillförsäkra jämställdhet i alla frågor som rör boende och bosättningar, exempelvis när det gäller lagstiftning, policies och utvecklingsprojekt; att utveckla metoder för att inkorporera ett genusperspektiv i planer för bostadsbebyggelse; att formulera och stärka de policies som främjar kvinnors med-

verkan i planering och beslutsfattande som rör bostadsbebyggelse. (stycke 46)

Dokumentets mål och åtaganden kompletteras av strategier för implementering, vilka rekommenderar avskaffandet av de lagar och sociala mönster som hindrar att kvinnor får lika tillgång till mark.

Stycke 78 anmodar stater att

- a. främja information och utbildning om kvinnors rättigheter i fråga om besittning, markägande och arv;
- b. se över juridiska och administrativa regelverk i syfte att tillse att kvinnors och mäns lika rättigheter tydligt uttalas och efterlevs
- c. ge stöd till projekt, policies och program vars syften är att avlägsna alla hinder för kvinnors tillgång till ett boende de har råd med och till att kunna äga mark, till ekonomiska resurser, infrastruktur och social service samt att tillförsäkra kvinnors fulla medverkan i alla beslutsprocesser
- d. främja sådana mekanismer som skyddar de kvinnor som riskerar att förlora sina hem och egendomar när mannen dör

Regionala instrument

Afrikanska stadgan för människans och folkens rättigheter

African Charter on Human and Peoples' Rights. Konventionen antogs 1981 och trädde i kraft 1986. Den har tillträtts av samtliga medlemmar av Afrikanska unionen, dvs. alla afrikanska stater utom Marocko. Staternas vilja och förmåga att efterfölja stadgans krav kontrolleras av Afrikanska kommissionen för människans och folkens rättigheter (African Commission on Human and Peoples' Rights) med säte i Banjul, Gambia. Dessutom finns sedan 2004 en domstol (African Court for Human and Peoples' Rights) med säte i Arusha, Tanzania.

Artikel 2

Every individual shall be entitled to the enjoyment of the rights and freedoms recognised and guaranteed in the present Charter without

distinction of any kind such as race, ethnic group, colour, sex, language, religion, political or any other opinion, national and social origin, fortune, birth or any status.

Artikel 18

3. The State shall ensure the elimination of every discrimination against women and also ensure the protection of the rights of women and the child as stipulated in international declarations and conventions.

Tilläggsprotokoll till Afrikanska stadgan för människans och folkens rättigheter om kvinnors rättigheter i Afrika

Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa. Detta tilläggsprotokoll antogs 2003 och trädde i kraft 2005.

Artikel 2

1. States parties shall combat all forms of discrimination against women through appropriate legislative, institutional and other measures. In this regard they shall

- a) include in their national constitutions and other legislative instruments, if not already done, the principle of equality between women and men and ensure its effective application;
- b) enact and effectively implement appropriate legislative or regulatory measures, including those prohibiting and curbing all forms of discrimination, particularly those harmful practices which endanger the health and general well-being of women;
- c) integrate a gender perspective in their policy decisions, legislation, development plans, programmes and activities and in all other spheres of life;
- d) take corrective and positive action in those areas where discrimination against women in law and in fact continues to exist;
- e) support the local, national, regional and continental initiatives directed at eradicating all forms of discrimination against women.

2. States parties shall commit themselves to modify the social and cultural patterns of conduct of women and men through public education, infor-

mation, education and communication strategies, with a view to achieving the elimination of harmful cultural and traditional practices and all other practices which are based on the idea of the inferiority or the superiority of either of the sexes, or on stereotyped roles for women and men.

Artikel 6

States parties shall ensure that women and men enjoy equal rights and are regarded as equal partners in marriage. They shall enact appropriate national legislative measures to guarantee that:

- j) during her marriage, a woman shall have the right to acquire her own property and to administer and manage it freely.

Artikel 7

States parties shall enact appropriate legislation to ensure that women and men enjoy the same rights in case of separation, divorce or annulment of marriage. In this regard, they shall ensure that:

- d) in case of separation, divorce or annulment of marriage, women and men shall have the right to an equitable sharing of the joint property deriving from the marriage.

Artikel 16

Women shall have the right to equal access to housing and to acceptable living conditions in a healthy environment. To ensure this right, States parties shall grant to women, whatever their marital status, access to adequate housing.

Artikel 19

Women shall have the right to fully enjoy their right to sustainable development. In this connection, the States parties shall take all appropriate measures to

- d) promote women's access to and control over productive resources such as land and guarantee their right to property.

Artikel 21

1. A widow shall have the right to an equitable share in the inheritance of the property of her husband. A widow shall have the right to continue to live in the matrimonial house. In case of remarriage, she shall retain this right if the house belongs to her or she has inherited it.

2. Women and men shall have the right to inherit, in equitable shares, their parents' properties.

Amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna

American Convention on Human Rights. Antogs 1969, trädde i kraft 1978. Staternas vilja och förmåga att följa konventionens krav kontrolleras av Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter (Inter-American Commission on Human Rights) med säte i Washington, USA, samt av Interamerikanska domstolen för mänskliga rättigheter (Inter-American Court on Human Rights) med säte i San Pedro, Costa Rica.

Artikel 17

4. The States Parties shall take appropriate steps to ensure the equality of rights and the adequate balancing of responsibilities of the spouses as to marriage, during marriage, and in the event of its dissolution. In case of dissolution, provision shall be made for the necessary protection of any children solely on the basis of their own best interests.

Artikel 21

1. Everyone has the right to the use and enjoyment of his property. The law may subordinate such use and enjoyment to the interest of society.
2. No one shall be deprived of his property except upon payment of just compensation, for reasons of public utility or social interest, and in the cases and according to the forms established by law.
3. Usury and other form of exploitation of man by man shall be prohibited by law.

Andra dokument

Beijing Platform for Action

1995 anordnades en världskonferens om jämställdhet, utveckling och kvinnors rättigheter m.m. (Fourth World Conference on Women). Konferensen antog en deklARATION och en handlingsplan (Platform for Action), vilken framför allt innebär åtaganden för regeringar, men

också berör det civila samhället m.fl. aktörer. Nedanstående punkter gäller dock enbart åtaganden för regeringar.

Punkt 57

- m) enable women to obtain affordable housing and access to land by removing all obstacles to access

Punkt 61

- b) undertake legislative and administrative reforms to give women full and equal access to economic resources, including the right to inheritance and to ownership of land and other property, credit, natural resources and appropriate technologies

Punkt 166

- c) enhance at the national and local levels, rural women's income generating potential by facilitating their equal access to and control over productive resources, land, credit, capital and property rights

Punkt 274

- d) eliminate the injustice and obstacles in relation to inheritance faced by the girl child by enacting and enforcing legislation that guarantees equal right to succession and ensures equal right to inherit

Beijing+5 Conference

Vid konferensen "Beijing + 5" i juni 2000 antogs "Further Actions and Initiatives" som en uppföljning till besluten i Beijing fem år tidigare.

Till det som ålades stater hör följande punkter:

Punkt 68

- a) design and implement policies that promote and protect women's enjoyment of all human rights and fundamental freedoms and create an environment that does not tolerate violations of the rights of women and girls
- b) create and maintain a non-discriminatory and gender-sensitive legal environment by reviewing legislation with a view to striving to remove discriminatory provisions as soon as possible, preferably by 2005, and eliminating legislative gaps that leave women and girls without protection of their rights and without effective recourse against gender-based discrimination

- f) develop, review and implement laws and procedures to prohibit and eliminate all forms of discrimination against women and girls
- h) ensure that national legislative and administrative reform processes, including those linked to land reform, decentralization and reorientation of the economy, promote women's rights, particularly those of rural women and women living in poverty, and take measures to promote and implement those rights through women's equal access to and control over economic resources, including land, property rights, right to inheritance, credit and traditional saving schemes, such as women's banks and cooperatives

Följande gäller sådant som ska göras på nationell och internationell nivå av regeringar, regionala och internationella organisationer, FN-systemet, internationella finansiella institutioner m.fl.:

Punkt 90

Take steps with a view to the avoidance of and refrain from any unilateral measure at variance with international law and the Charter of the United Nations that [---] creates obstacles to the full enjoyment of women's and children's human rights, including the right of everyone to a standard of living adequate for their health and well being

Punkt 94

- e) adopt measures to ensure that the work of rural women [---] is recognized and valued in order to enhance their economic security, their access to and control over resources and credit schemes, services and benefits, and their empowerment

Punkt 101

- c) intensify efforts to implement poverty eradication programmes and evaluate, with the participation of women, the extent to which these programmes have an impact on the empowerment of women living in poverty, in terms of access to [---] inheritance and access to and control over land, housing, income, micro-credit and other financial instruments and services, and introduce improvements to such programmes in the light of the above assessment

Pinheiro-principerna

The Pinheiro Principles. Formulerade av Sergio Pinheiro, FN:s dåvarande rapportör för återställande av egendom och bostäder för flyktingar och internflyktingar (Housing and Property Restitution for Refugees and Internally Displaced Persons. Principerna antogs 2005 av (den numera nedlagda) Underkommissionen för främjande och skydd av mänskliga rättigheter. Principerna syftar till att ge praktisk vägledning för arbetet med att återställa egendom, mark och bostäder.

Princip 4

1. States shall ensure the equal right of men and women, and the equal right of boys and girls, to housing, land and property restitution. States shall ensure the equal right of men and women, and the equal right of boys and girls, inter alia, to voluntary return in safety and dignity, legal security of tenure, property ownership, equal access to inheritance, as well as the use, control of and access to housing, land and property.
2. States should ensure that housing, land and property restitution programmes, policies and practices recognize the joint ownership rights of both male and female heads of the household as an explicit component of the restitution process, and that restitution programmes, policies and practices reflect a gender-sensitive approach.
3. States shall ensure that housing, land and property restitution programmes, policies and practices do not disadvantage women and girls. States should adopt positive measures to ensure gender equality in this regard.

Artikel 12

2. States should ensure that housing, land and property restitution procedures, institutions and mechanisms are age and gender sensitive, and recognize the equal rights of men and women, as well as the equal rights of boys and girls, and reflect the overarching principle of the “best interests of the child”.

Artikel 13

2. States should ensure that all aspects of the restitution claims process, including appeals procedures, are just, timely, accessi-

ble, free of charge, and are age and gender sensitive. States should adopt positive measures to ensure that women are able to participate on a fully equal basis in this process.

Artikel 14

2. States and other involved international and national actors should, in particular, ensure that women, indigenous peoples, racial and ethnic minorities, the elderly, the disabled and children are adequately represented and included in restitution decision-making processes, and have the appropriate means and information to participate effectively. The needs of vulnerable individuals including the elderly, single female heads of households, separated and unaccompanied children, and the disabled should be given particular attention.

Artikel 19

4. States should ensure that all national policies related to the right to housing, land and property restitution fully guarantee the rights of women and girls to be protected from discrimination and to equality in both law and practice.

11. Litteratur

Committee for Economic, Social and Cultural rights, *General Comment 4 – the Right to Adequate Housing*, UN Doc E/1992/23

Committee for Economic, Social and Cultural rights, *General Comment 7: The Right to Adequate Housing: Forced Evictions*, UN Doc E/C.12/1997/4, 1997

CEDAW, *General Recommendation 19: Violence against women*, 1992

FAO, *Gender and access to land*, 2002

FAO, *Women and land tenure*,

<http://www.fao.org/focus/E/Women/tenure-e.htm>

FAO, Improving people's access to resources through property rights, <http://www.fao.org/sard/en/init/964/1602/2890/index.html>

FN:s Generalförsamling, *Resolution 48/104, Declaration on the Elimination of Violence against Women*, UN Doc. A/RES/48/104.
<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>

FN:s Generalförsamling, *Resolution 55/68 Elimination of All Forms of Violence, including Crimes against Women*, UN Doc. A/RES/55/68, dec. 2000

FN:s Generalförsamling, *Women 2000: Gender Equality, Development and peace for the Twenty-first Century*, UN Doc. A/RES/57/181, dec. 2002

FN:s Generalförsamling, *In-depth Study on All Forms of Violence against Women*, UN Doc. A/RES/58/185, dec. 2003

FN:s Generalförsamling, *Elimination of Domestic Violence against Women*, UN Doc. A/RES/58/147, dec. 2003

FN:s Generalförsamling, *Elimination of All Forms of Violence against Women, including Crimes Identified in the Outcome Document of the 23rd special session of the General Assembly*. A/RES/57/181/feb. 2003

FN:s Generalförsamling, *Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the Twenty-first Century*, UN Doc. A/RES/59/167, Dec. 2004

FN:s Generalförsamling, *In-depth Study on All Forms of Violence against Women*, UN Doc. A/RES/60/136, Dec. 2005

FN:s Generalförsamling, *Intensification of Efforts to Eliminate All Forms of Violence against Women*, UN Doc. A/RES/61/143, Jan. 2007

International Food Policy Research Institute, Food Consumption and Nutrition Division, *FCND Discussion paper No. 58: Women's Land Rights in the Transition to Individualized Ownership: Implications for the Management of Tree Resources in Western Ghana*, 1999
<http://www.ifpri.org/divs/fcnd/dp/papers/dp58.pdf>

Kothari, M, *Report of the Special Rapporteur on the Right to Adequate Housing*, UN Doc. A/HRC/4/18, Resolution 2004/28, *supra* note 162.

Kothari, M, *Women and Adequate Housing, Study by the Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-discrimination, in Accordance with Commission Resolution 2002/49*, UN Doc. E/CN.4/2003/55, 2003

UNCHS (Habitat), *Land management series no.9 – Women's rights to land, housing and property in post-conflict situations and during reconstruction: A global overview*, 1999

UNCHS (Habitat), *Women's equal rights to housing, land and property in international law*, July 2006

UNCHS (Habitat), *Land Registration in Ethiopia: Early Impacts on Women*, 2008

Regeringens skrivelse 2007/08:89 Sveriges politik för global utveckling (PGU): *Globala utmaningar – vårt ansvar*
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/10/10/82/03480187.pdf>

COHRE, Sources 5 – *Women and housing rights*, 2008

Duncan, *Access to and Control over Land from a Gender Perspective: A Study Conducted in the Volta Region of Ghana*, maj 2004.
<http://www.fao.org/docrep/007/ae501e/ae501e07.htm>

Exchange (tidskrift), Autumn 2006, *Women, Property Rights and HIV in India*, Dipika Jain, Oxfam, 2006

Family Violence Prevention Fund, *The Facts on International Gender-Based Violence*, s. 1. <http://www.endabuse.org/resources/facts/International.pdf>

Gunner/Namli, *Allas värde och lika rätt*, Studentlitteratur, Lund, 2005

Hedlund-Thulin, *Lika i värde och rättigheter*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2008

Johnsson-Latham, *Makt och privilegier – om könsdiskriminering och fattigdom*, 2004

Kirilova Eriksson, *Skydd av mänskliga rättigheter i det interamerikanska systemet*, Iustus förlag, Göteborg, 2002

KIT, Oxfam, *Gender Perspective on Property and Inheritance*, Oxfam, 2001, http://www.kit.nl/net/KIT_Publicaties_output/ShowFile2.aspx?e=529

Monsalve, The Global Campaign for Agrarian Reform and the Struggle for Gender Equality, 2005, <http://www.landaction.org/display.php?article=326>

Panda, *ICRW Working Paper 344: Rights-Based Strategies in the Prevention of Domestic Violence*, International Center for Research on Women (ICRW), Washington, D.C., 2002

Sahti all for partnerships and Indo Global Social Service Society, *Understanding Rural Women's Rights to Land, Food and Livelihood* (broschyr) http://escr-net.org/resources/resources_show.htm?doc_id=425194

Wanyeki, *Women and Land in Africa: Culture, Religion and Realizing Women's rights*, London: Zed Books, 2003

Westendorp Ingrid, *Women and Housing: gender makes a difference*, Intersentia, Maastricht, 2007

12. Webbplatser

Globala och regionala mr-system m.m.

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter

Information om Rådet för mänskliga rättigheter, övervakningskommittéer, särskilda rapportörer m.m.

www.ohchr.org

FN:s kvinnokommission

www.un.org/womenwatch/daw/csw

FN:s utvecklingsfond för kvinnor (UNIFEM)

www.unifem.undp.org

FN:s livsmedels och jordbruksorganisation (FAO)

www.fao.org

FN:s program för bosättningar (UN-HABITAT)

www.unhabitat.org

- International Fund for Agricultural Development
www.ifad.org
- Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter
www.iachr.org
- Interamerikanska domstolen för mänskliga rättigheter
www.corteidh.or.cr
- Afrikanska kommissionen för människans och folkens rättigheter
www.achpr.org
- Enskilda organisationer**
- Centre on Housing Rights and Evictions
www.cohre.org
- ESCR-Net
www.escr-net.org
- Habitat International Coalition
www.hic-net.org
- Human Rights Law Network
www.hrln.org
- Human Rights Watch *särskild kampanj för kvinnors äganderätt*
www.hrw.org/campaigns/women/property
- International Land Coalition
www.landcoalition.org
- Land Research Action Network
www.landaction.org
- Oxfam *särskilt program om landrättigheter i Afrika*
www.oxfam.org.uk

*Fondens skriftserie om de ekonomiska,
sociala och kulturella rättigheterna*

- Nr I   **Introduktion**
- Nr II   **Att arbeta för rättigheterna**
- Nr III   **Rätten till kultur**
- Nr IV   **Rätten till mat**
- Nr V   **Rätten till hälsa**
- Nr VI   **Den ekonomiska globaliseringen
och de mänskliga rättigheterna**
- Nr VII   **Mänskliga rättigheter i
utvecklingssamarbetet**
- Nr VIII **Kvinnors mänskliga rättigheter**
- Nr IX   **Att mäta rättigheter**
- Nr X   **Kvinnor och rätten till mark**

*Skrifterna kan beställas från Fonden och finns för
nedladdning på Fondens hemsida: www.humanrights.se.*

FONDEN FÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER
Drottninggatan 101, 113 60 Stockholm
Tel: 08-5454 9970, Fax: 08-30 30 31
E-post: info@humanrights.se
Webb: www.humanrights.se